

Н. Чевалков

КАНДУ БЫЧАК
(Окровавленный нож)

Төрт бөлүктү ойын

Ойрот областын Албатыны бичикке үредер керекти
башкарган бөлүги чыгарган

Улалу тура

1930 жыл

ОЙНОЙТОН УЛУС:

Бекпей. - 55 жашту јокту кижі.

Чокырбаш. - Онын эмегени, бир 45 жашту.

Анчы. – Алдында партизанда болгон, эмди аймакта иштеп јат, бир 30-35 жашту.

Макташ. – Бай, ичи јаан, бир 60-65 жашту.

Саргачак. - Онын эмегени, 30 жашту.

Борболјик. – Јокту, бойы байларга јалга јүречи кижі, аракызак, 25 жашту.

Чычкан. – Аракызак бай кижі, 25 жашту.

Исполнитель. – 30 жашту.

Јараш. – 14-15 жашту, Бекпейдинг кыс балазы.

Чечек. - Анчынын уулы, бойы комсомол.

БАШТАПКЫ БӨЛҮК

(Ойын жокту Бекпейдин айлында болуп жат. Бекпей жыртык өдүгүн жамап отуру. Чокырбаш бир сабат суулу кирди.)

БАШТАПКЫ КӨРҮНГЕНИ.

(Бекпей-ле Чокырбаш).

Чокырбаш. (А й л ы н а к и р е л е). Онду эр улустар ашты биригип иштеп таап турулар, бистин Бекпей дезе, неме эдери жок туру...

Бекпей. (Ө д ү г ү н ж а м а п). Бу кадыт менин мойнымды күнүн-ле кыркып божобос туру... (өктөнижип) биригер, биригер колектипта не жакшыны таптын?

Чокырбаш. Акыр бала, эбеш өктөнижип ол... (т о л у к т а т у р г а н к а б ы н ж а а р у л а п) ол ондо турган арбан канча крезиге жетпегей... Божоп барза, тиштерин-де керек жок боло берер. О калак, калак сананарга-да коркушту...

Бекпей (А ч ы н ы п). Коркушту болзо, жадып өлөбөр!... (Ө д ү г и н к е д е р и ч а ч ы п, т ы ш к а р ы ч ы к т ы).

ЭКИНЧИ КӨРҮНГЕНИ.

(Чокырбаш жагыскан).

Чокырбаш. Же андый не, кижин эбеш-ле артык эрмек айдар болзо ачынып чыгар... Бу мындай жадышты кижин деп айдар... Ол коллективта жаткан улусты көрөргөдө сүүмчилү. Бойлоры тойу, бала-барказы школдо, мал журты жаранып өнжип келди... Оо үзери ары бери көчпөй бир ле жерде токынап жадып турулар. Бисте дезе не? Мал өспөс, журт жаранбас, бала-баркаларыбыс үредүни торт билбес, карангуйга бастырып, акжарыкка чыгып болбос турубыс... Бекпейди өзөккө көчүп; токынап бир жерге журтайлы деп бир каттап айткам, срай болбос-не... (Б е к п е й к и р д и).

ҰЧҰНЧИ КӖРҰНГЕНИ.

(Бекпей-ле Чокырбаш).

Бекпей. (К и р и п к е л е л е б и р э б е ш у н ч у к п а й). Ол бозу кайда барган болбогой, кӖрҰнбей жат... Балдарды оо ийгедий керек болгон...

Чокырбаш. Балдарды мен кайдан кӖрӱйин. Иштеер ижин жок-то, сен бойын барып кӖр...

Бекпей. Кадыт, сен менин кулактарымды тундурба... Мен озо байларга кыстадып жаман-кӖрдүргем, эмди сен мени жаман кӖрӖргӖ турун-ба?

Чокырбаш. Э-э-э, байларга кыстатканын ундубаган – туры... Ол тужунда ологго иштеп бойынын мал-журтынды ӧнжидип болбойтон; эмди жалкурып оттын жанына жадып алала ӧнжидип аларга турун-ба?... Жок, онойып отурзан, ашты оозына бир-де кижы салып бербес... Онын ордына ӧзӧккӖ тӱжӱп журтайлы?... Оndo иштеер жер табылар, бала-барка-да школго жӱрӱп, бичикке таскаар...

Бекпей. (Б а ж ы л а ж а й к а п). Жок, кадыт, сен мени канайып-та мекелеп, ӧзӧккӖ тӱжӱрӱп, алатанын жок. Онын ордына мен оо ӧлӖрим... Озо адам-энемде бир жерге токынап жадатанын билбейтен, мен оо не барайын.

Чокырбаш. Озогызын ундубай, байланып, жаантайын эклебис керижип отурзабыс не болор?... Кижы бу мынайта-ла коомой жӱрӱп ӧлӧтӧн туру.

Бекпей. Боо жетре ӧлбӱй канайып жаттыбыс, а?! Бӱгӱн сен не кӧдӱрӱлӱп чыктын, жӱзӱн орто менин жудурук жип барарга турун-ба? (Т а л а й ы п к е л д и).

Чокырбаш. (И й л а п). 30 жашка жетре сен-ле журттап, жудруктан-ла, жаман айтырарынан башка мен, онду жадын кӖрбӧдим?... Бир-бир айылга айылдап барып келейин дезем божотпос, жуунга барайын дезем кӱнӱркеп база божотпос, бу кандый жадыш... (О р ы н г а ж ы г ы л а т ӱ ш т и).

Бекпей. Кичинек бала чылап сыктаба... Жадыш жарабай турган болзо, бар, мынан чык!...

Чокырбаш. Јаш тужумда, бир эбеш немелү болорымда, керектү болгом, калганында сенен алганым бу јат...

Бекпей. Сен кадыт, бөрү чылап улуба.. (Тышка ары кижі јөткүрди. Сыгыт-ла түймеп тымып барды. Бекпей тындап эжик јаар басты. Анчы келди).

ТӨРТИНЧИ КӨРҮНГЕНИ.

(Бекпей, Чокырбаш-ла Анчы).

Анчы. (Эжиктен кирип). Бу слерде кандый јаан түймен болуп јат?

Бекпей. Јок, тын-ла јаан түймен болгоны јок-ла... Öрө отур Анчы...

Анчы. (Чокырбаштын орында јадып ыйлап турганын көрүп алала). Ол үй кижі не ыйлап јат? Сен не болдын Чокырбаш!...

Чокырбаш. Бистин јадыжыбыста кериш-согуштан башка неме болор эмес...

Анчы. Бекпей, карган јашка јетре јадып согужары јакшы эмес-бе? Сен кайттын Бекпей!...

Бекпей. (Калтрап). Анчы, мен оны бозокой сокподым, согордон болгой сабар-ла-да тийбедим...

Чокырбаш. (Туруп келеле). Сен-ле 30 јылга чыгара јурттап, - сенин јудруктарынан, эдимде бүдүн јер-де јок, көдрө көк!...

Анчы. Батта, Бекпей (бажын јайкап). Сен кайтын?... Карган јажына јетре байларга кулдадып, эмди совет јан тужунда амыр јакшы јадар ордына мынайып барат-па кижі?... Нени блаажып согышкылайзар-не? (Бекпей бажын төмөн божодып алып отуры).

Чокырбаш. Сен Анчы, бойын-да бодозон, кобыјиктин ичинде јурттап турган јангыс-ла бистин айыл, онду јадыш көрбөй, карануйга бастырып, бала-барканы бичикке-де үүредип алатан аргабыс торт јок... Аш курсагыбыс

база божоды... Бойына мыны айдар болзо јарабас, јалкуратаны база бу јер эмес... Эмди мынайып-ла отурзабыс ашты биске кем берер... Байларга суранып мен өлзөм-де барбазым...

Бекпей. Мен барып суразын деп турун-ба? Мени олор база-ла јегип алзын деп турун-ба? Олордон ашты сурайтаны токтозын...

Чокырбаш. Сени олорго ийип турган кижии јок. Јалкурбай ККОВ-ко-до бир эбеш иштеген болзо, саа ашты ол-да берер эди-ле...

Анчы. Бекпей, слердин јадыжыгар чындап-та аргазы јок болуптыр... ККОВ-то аш бар. Мен саа онон бир 4-5 пудты сурап берейын, сен онын учун олорго иштеп бер. Бир-бир кижиден сурап ал, онын кийинде кожо баралы...

Бекпей. (Ш ү ү н ү п). Сен Анчы, бу керекти маа аайлап бер, јее онын кийинде мен аргамды табарым...

Анчы. Је! Јөп. Мен бу богочы ары јанындагы айылдарга барып келейын. Онча сен атты таап ал... (А н ч ы э ж и к т е н ч ы г а й ы н - л а д е р д е Ј а р а ш к и р д и).

Јараш. Эзендер Анчы!...

Анчы. Эзен, эзен, балам!... (Ч ы к т ы).

БЕЖИНЧИ КӨРҮНГЕНИ.

(Бекпей, Чокырбаш, Јараш).

Чокырбаш. (Б е к п е й ј а а р). Кижинин айтканын неме бодобос эмей... Јуртсоветтен-ок сураза болушты көрөр..

Бекпей. Сен балам кайдан бери јүрүп келдин? Солун-собыр не экелдин, мынаар отуруп куучындап бер...

Јараш. (А д ы з ы н ы н ј а н ы н а о т у р у п). Мен түгү-ү-ү өзөктөги айылдарга айылдап, комсомолдын јуунына отуруп, јуртсоветтин-де члендеринин јуунына-да кирижип келдим...

Чокырбаш. (К о л д о р ы н у ж а н ы п). Члендер нени куучындажып, бүдүрглеп турулар?...

Жараш. Олор, налог керегин база пакосторды канайып үлежетенин куучындаштылар... Макташ өбөгөнгө, налокты 430 салковой салар деп бүдүрди.

Бекпей. (А л а н з ы п). Куда-а-а-й Макташ анча акчаны кайдан таап, төлөп, чыдагай-не?

Жараш. Ол оо налокты ненин учун ончо салган дезе, малы көп дежет... Же оноң-до өскө байларга налокты салганы тадра-ла... Бистий, бистий јокту улуска налокты торт салбас дежет...

Чокырбаш. (Ж а р а ш к а к у р с а к б е р и п). Макташ ондый налокты төлөп болбос ол кайткан. Онын малдары эмди-де көп; саанда уйлары јирме ажра, алты-јети айгыр малы бар, оо үзери јалчылары-да бир 5 крелү. Оны јакшы шинжилеп көрзө јажырган-да малды табылар. Оны сананганча, бойынды-да көрзөн јакшыла...

Бекпей. Же онзы чын... Балам? оноң башка не угулат?

Жараш. Комсомолдын јуунында буржуй јеринде болуп турганын куучындагандарын уктым, о үзери эки кыс бала-ла бир уул бала комсомолго кирерге бичик берген, оларды кожып турганын угужып көрүштим...

Чокырбаш. Ол уккан көргөндөринди биске куучындап бер балам...

Жараш. Кыдат јериндеги түймен токтобой там ойто тынып јат, Герман-ла Англия јерлеринде ишмекчилердин түймежип тургандары јаандап тынып туру, база кандый-да јердин улузы бойы-бойы-ла тартыжып тургандары тын јаан дежедилер...Је мен бичик билбес кижиде, олардын куучындарын јетре аайлап болбой јадым.

Чокырбаш. (Б е к п е й ј а а р). Мен саа былтырдан айдып турбай кайтым, күчибис јеткенче-ле балдарды үүредер керек деп... Балдардын куучынын угарга, сен кичееп турун, үүредери дезе јок.

Жараш. (А д а з ы ј а а р). Аја, комсомолдордын ижин-јүрүмин көрүп мен күйүндим, мениле јажыт кыс балдар комсомолго јүрүп неменин аайын сүреен шүүжетен болыптыр... Мен комсомолго кирейын-ле? (Ж а л г а н ч ы п о т у р у).

Чокырбаш. Мен бодозом, менин балам комсомолго кирзин. Бис чылап карануйда отурбай, оо кирип таскап, јангы-јайым јүрүм көрзин!...

Бекпей. (С а н а н ы п о т у р а л а). Балам, мен саа ачынадым... Кенетин јуу боло берзе, ол тушта канайдарын?...

Чокырбаш. Ондый эрмекти база кайдан угуп алдын?...

Бекпей. Бу эрмек төгүн эмес... Сары деп кам камдаганда качанда төгүнди айтпайтан. Ондый куучынды маа ол айтты.

Јараш. Сен аја олорго бүтпе; камдар, байлар бисти мекелеп тургандарын сен эмди билер керек...

Бекпей. Је балам, ондый керекти бүдүрерге эм тургуза бош јок... Јуртсоветке барып келерге ат таап алар керек, мынаар бир бошто куучындажып көргөйлө... (Ч ы г а б е р д и).

АЛТЫНЧЫ КӨРҮНГЕНИ.

(Чокырбаш-ла Јараш).

Чокырбаш. Балам, јуу башталганы чын болбозын, комсомолго кирип ала-ла айдада берзен кайдарын? Мен ондый куучынды угуп чала аланзырып турум...

Јараш. Сен кандый-ла камдардын төгүн куучындарына ајам чылап бүтпе; камдар, јарлыкчылар кудайына мөргүйтенин таштагылап турганын, сен көрбөй турун-ба? Олор улусты мекелеп, эмди сагыштарына оны алынып, бис камдайтаныбысты таштап турубус деп, газеттерде бичилип турганын сен укпадын-ба? (А н ч ы к и р д и).

ЖЕТИНЧИ КӨРҮНГЕНИ.

(Чокырбаш, Анчы-ла Жараш).

Анчы. (Ж а р а ш ж а а р). Көстөринг суркурап, не сүтүнүп отурун?... (К о к ы р л а п). Кижееде берер өйи једип келген турбай...

Чокырбаш. Јаңы-ла јуукта келип, јуундардагы укканын куучындап отурды, база комсомолго киретем деп јүри...

Жараш. Анчы, мени комсомолго кошкой-не?...

Анчы. Сени кошпозо, кемди кожотон. Мен бодозом сен комсомол болорына јараарың...

Чокырбаш. Баламды комсомолго берерге мен кичееп турум... Ол оо кирип, јакшыдан башка немее үүренбес... Бисте карыганча кыйналып отурганыбыс болгой-ло!...

Анчы. Сенин бу куучының чын. Јаан улын база сени төзөгөн болгон. Ол түрү болгон болзо, эмди коммунистын бойы болор эди. Оның бажын јиген кижин бандит – Кайгородов. Оны канайып кыйнап өлтүргенин угар болзом, мен бастра јуулажып барадым... Бис - јоктулар оны сананып; бандит-ла байлардың кылыгын качанда ундубай, јокту-јойулар ортондорды бойбыска јууктадып биригерин кичееп, ол јуутпаларга табын бербей суулуктап алар керек...

Чокырбаш. Мындый куучынды мен Бекпейге айткам-да неме бодобос-не... (Б е к п е й д и н г э к и б а л а з ы к и р д и).

Чокырбаш. Сен Анчы бларды көрзөн; иш-те јок, үүренетендери-де јок, теен иринен-ле башка неме билбестер... Бу слер кечке јетре кайда, кайда тендигер? Мынар отуруп ажаныгар!... Анчы бу мындый сагыштан кижин канайып айрылар бойынның јөбин бер?...

Анчы. Эмди јокту улустын аргазы бар... Биригип иштеер јер-де бар, баалдарды-да үүредер аайы база табылар... (Т ы ш к а р ы э з р и к у л у с т ы н э р м е г и у г у л д ы. Б и р к и ж и «Б е к п е й ү д е - б е» д е п к ы й г ы р д ы).

СЕГИЗИНЧИ КӨРҮНГЕНИ.

(Анчы, Чокырбаш, Жараш, Чычкан-ла Борболжык).

Борболжык. (Анчыны Бекпей деп бодойло). Сен, сен Бекпей чугулдаба. Мен саа конорго келдим. Мен боо бу ийт (Чычкан жаарулап) экелди... Чычкан, мени боо сен экелдин-бе? М – м - м...

Чокырбаш. (Жарамзып). Кем жок, кем жок... (Борболжыктын тонын көрүп). Балкашка чочколор чылап, кайда ангандыгар?...

Чычкан. (Эзиригинен неме айдалбай). Бу-у, бу Борболжык деп таңма аттан антара тартып жыгылбай кайтыс...

Борболжык. (Отураарга турала, Анчыны танып). Бу көрмөс, эки бутту жеебеген боо кайдан кирип келди?... Бекпей кайда, кадыт?...

Чычкан. (Эзиригинен жыгылып калала). Ол кем – м – м, кем ол ондый? Кем дедим?!

Анчы. (Будуна тура келип). Саа желбеген болотон кижини кайдан таптын!... Слердий жутпа – аракызактарды мен көргөн эмейим...

Борболжык. (Жарамзып). Сен Анчы бисти – аракызактарды жаман көрбөй (Койнынан болуштоп чыгарып) бу мынанг эбеш амзап көрзөн Анчы?...

Анчы. Жок! Аракыны мен ичпес бойгордын-да ичегелеригерди жайып алза болгой-ла (тура баштанып). Кол-күчиле жаткандардын акту күчин жип алала, эмди аракы жууп жүргендерин көрзөн... Кем жок, база бир эбеш сайрап алыгар...

Жараш. Слер Анчы бларла беришпегер, жеткер чыкпазын...

Чычкан. (Жатканча арай деп айдып). О-о-л, о-о-л ондо кандый ийт ыркайт?...

Борболжык. (Өчөп). Сен качан ортозына ондый жаан бий болуп ичпей турун... Мен чылап байларга жалчы болуп жүргенинди ундуп салдын-ба? Мен бай деп турган бүдүжин...

Анчы. Озо байларга кулдадып, бар-жок күчимди јидиргенимди мен качанда ундубазым!... Озогы тенектер эмди астаган эмей...

Чокырбаш. Кудаидын учун бларла беришпе, Анчы, коомой болбозын...

Анчы. Мындый јутпалар-да куучындажатанымды мен билерим.

(Б о р б о л ј ы к ј а а р). Сенде эмди нен бар? Байлардын капканына кирип, олордон нени алып турун? Слерди олор мекелерге билер эмей!...

Борболјык. (Ј ы г ы л а, ј ы г ы л а т у р у п). Менде сенин нен калды!... Байлар мени азрап тойдырып јат – мен-де олорго болыжарым...

Анчы. Олорго кандый иш иштеп азранып турун? Јоктулар байлардын колына кирзин деп базала кул болзын деп кичееп турганынды ишке бодоп турун-ба?

Борболјык. Ондый да болзо, сенде не керегин бар, мени үүредерге турун-ба?!...

Чокырбаш. (К и ч и н е к б а л д а р ы н а й л ы н а н ч ы г а р ы п и й е л е). Сен Борболјык кижинин айлына түймебе, мынан кедери чык!...

Борболјык. Эрзек, сен маа ачынба, бойын чык!... Мени мынан чыгара сүреле, Анчы-ла экү артарга турун-ба?... (И д е с а л д ы, Ч о к ы р б а ш Ч ы ч к а н н ы н ү с т ү н е ј ы г ы л д ы).

Чокырбаш. (Ы й л а п). Кижинин айлында эзи болотонунды токтот!... (Б о р б о л ј ы к т ы т ы ш к а р ы ч ы г а р ы п с а л д ы л а р).

Анчы. Јараш, сен барып ол исполнительды экел мен ол көрмөсти көрөйын (ч ы г а б е р д и л е р).

ТОГУЗЫНЧЫ КӨРҮНГЕНИ.

(Чокырбаш-ла, Чычкан).

Чокырбаш. (Ч ы ч к а н д ы к ө р ү п). Тьфу (т ү к ү р ү п) јүдегин, јүдегин... Је бу кобы-јикте јаныс айыл јурттап неме болбос туру... Јаантайын-ла мындый эзрик-јүдектерден кижии айрылып болбос... (А й л ы н ј у н а т т ы. Б о р б о л ј ы к к и р д и).

ОНЫНЧЫ КӨРҮНГЕНИ.

(Чокырбаш, Борболжык-ла, Чычкан).

Борболжык. Сен эрзек кадыт, не түймеп чыктын, коммунистын бойы болорго турун-ба! Сенен јара кижее курч болорго турганын не деп айдар... (Чокырбаш качарга турарда Борболжык божотпой јат).

Чокырбаш. (Борболжыкты ол Чычканнын үстүне јыкды). Ма менен алганын бу !...